

Ասպէս, Դըլիւժի օգտաւար, ո՛հ, զու միշտ
Զորիզորիցը փարատես ճամայն վիշտ:
Քիչ արարան լեզուաց ըզվէրոն իսկ հաստոյր
Բաւասանու զըթոյշ օծեալ ցաղցրաբոյր:

Է.

Ո՛չ սուր, ոչ Լուր և ոչ հըրդին սաստկաբոյ
Մարթի ֆեստէ ինչ ընդ աղով քո անկոց,
Մինչ զու, Դըլիւժի, պաշտպան յերկնից կաս աննիւր
Եւ ընդ ակամբ քով պահպանես զըթալիւր,
Ըզգաստակերտք և գուռք Լարանց մեր զըրեան
Փոխեալ ըզհողմի, շըրջեալ զօրէն իսկ բնութեան*:
Դու յարկածից և յաղետից անվրտանց,
Պահես ըզփոյսդ ընդ հովանեալդ, այս՝ ցանդ:
Պարտահոգմ խաբէութեան խորակ չար
Չէրէն զըրախտ այս աւերել, քէն պայծառ:
Եւ հիշ հասցե արդենալիցք Թօթափին,
Շատր ճինաւորաց, ասոր իարեանց ի հասկին,
Մարդէ գարուն, և զեաւրոյս աղբիւն տունկ
Անտաւորք արդեանց փայլին Քն քաղցունց,
Անեալք զրոհիս և տաճարի շըքեղ ցացի,
Նոր որայիւք և ողկուզովք հոգեզուարթ:

Ը.

Իցե՛ հեղար, ո՛վ շնորհաբաշխ Կոյս ամբիծ,
Թուել զճամայն. ո՛չ միշտ և զմեր զու Քեւիծ
Փոխես սիրովդ յանակընկալ ի բերկրանս,
Ըզճամբին ախտիս լըցեալ ըզանշխան...
Ընկալ ուրեմն, ընկալ ըզփրտս ուխտից վառ,
Զոր քեզ այսոր երախտաշնորհ ի բարբառ,
Զօնեմք իրզովք իր ի փանդիւրն նուազաց,
Խառնեալք ի կայսն համաշխարհի հըրեռանցաց:
Ո՛հ, Քեզ հանձն լիցի հուզոյս մեր նուր
Կո՛վ միշտ և միշտ չարին յաղթող անվեհեր,
Կո՛յսդ անարատ և զերաքանչ զու Դըլիւժի,
Յաւտեանից մեզ պարգեհեալ մայր սիրոյ:
Քեզ քաղցրասցին աղէ՛ մըրմունջն այս սըրտի,
Եւ օրհնութիւնքդ ի մեզ հեղին լիւրի:
Քեւ օրհնացի՛ յաւերժ, հայցեմք ծանդղուն,
Մաղկազուարեան ի քէն հաստեալ այս մեր առն:
Ո՛հ օրհնացի նորարդող ի սըմին
Եւ մերս երամ, զերծ ի թիւնից վիշտպին.
Սընեալ զըւարթ առ Լուրս երկնից յանդրուր,
Ի փափկութեան առա զըրախտիս կենսառու,
Առաքինեաց յաշորդք ընտիրք բերկրաւտ
Եղեալ՝ պընել ըզգարատան քո յաւես:
Ձի պարտապան ամօք ի սմա ըղջ սունն
Լիցի զովեալ 'նջ Աւրի Պեախու յընթարչին:

Ն. Դ. Ա. ՆԱԶԱՐԵԱՆ

* Անարկուսիւն առ հրդէն Անացա յամի Տեան
1883, ի Յուլիսի 14:

ԴԱՇԻՆՔ Օրաթերմ՝ քաղաքական
և գրական (խմբ. Ս. Պարթեան):

Տարեկան՝ Տճկատ. 108 դր. — Ար-
տասահման՝ 25 ֆր:

Rédaction du journal « Tachink »
SMYRNE

ԼԱՄԱՐԹԻՆԻ

« ՀՐԵՇՏԱԿԻ ՄԸ ԱՆԿՈՒՄԸ »

ՔԵՐԹՈՒԱԾԻՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

— 1883 —

Հրեշտակները՝ որ բովանդակ միջոցը
բաց կը տեսնէին իրենց թեքուն առջև
մեղքէն յետոյ գերութեան մէջ կ'ապրին՝
ենովքայ գրքին համեմատ:

Այս երկու հակառակ դրութիւններէն՝
մտածութիւն մը կ'արտայայտուի. անմե-
ղութիւնը՝ ազատութիւն է, մեղքը՝ ստրկա-
ցում: Ահաւասիկ Հրեշտակի մ'անկումի
բարոյականին հիմնական մտածումը, կե-
զարու շղթաներ կը կրէ, թէպէտե տերեւնե-
րով հիւստան: Պայրըն և Մուր որ կը
ձգտին իր բարձրութենէն զրկուածի մը
հոգեբանութիւնն ընել՝ իրօք նուազ փիլի-
սոփայ են. Լամարթիին մէջ բարոյական
մտածումը աւելի զարգացած է, մեղքի հե-
տեանքները աւելի խնամքով ներկայա-
ցուած: Կեղարու գերութիւնը սակայն ա-
սով նուազ բանաստեղծական չէ. հրեշ-
տակը սրտաշարժ դրութեան մը մէջ կը
գտնուի. երկնքին մէջ եղած պահուն՝ չա-
փազանց բարձր էր Տայիտայէն, երկրիս
վրայ՝ չափազանց ցած անոր արժանի ե-
րեւալու համար:

Գերիի մը յարումը ազնուականին՝ պատ-
կեր մ'է որ կը գտնուի նաև Անդար ա-
բարացի բանաստեղծին քով. այսպէս Կե-
զարու շղթաներ կը ծառայեն իրեն կապ՝
ենովքայ և Անդարի ցերեթաւանքուն մի-
ջև. անոնք թելադրած են Լամարթիին
վերջնոյս օգնութիւնը փնտռել այն անա-
պատներուն մէջ՝ զորս պիտի նկարագրէ,
իր դիւցազնը՝ յարմարեցնելու համար սո-
վորութեան այն երկրին՝ ուր պիտի ապրի:

Անդար ապրած է Մահմէտէն առաջ՝.

1. Տեկին Լամարթին Անդարի կենսագրութեան ըրած
է Մեծ մարդկանց վարքին մէջ, որուն վրայ կը հիմնենք
բազմատեղեանիս՝ այդ զորք ապաւովարար ծանօթ
ըլլալով բանաստեղծին: — Լամարթին ինքնին յաճախ
յայտնած է թէ հետաքրքրուած և ազդուած է Անդարին:

Ագիւլէս և Հոմերոս, բաւական համարած է ինքզինք երգել՝ թէ՛ քաղաքական և թէ՛ գրական պատմութեան մէջ անմահանալու համար. Շեղատ՝ արար իշխանին և եթովպացի գեբրիի մը որդին ըլլալով, իր մայրական համեստ ծագման պատճառաւ անկարող կ'ըլլայ ամուսնանալու Ալլայի հետ և այն ատեն կը ջանայ իր գործն, բուն մէջ ունենալ ազնուականութիւնը որ կը պակսէր իր ծննդեան. ազնուականութիւնն իր կարծիքով ուրիշ բան չէ՛ բայց եթէ

«Ենթակենք բողոքումը, ուղանքու շանիւր, սուրի Հարուածները զրահներու վրայ, սովորութիւնը ուղիւս, դաշտին վրայ. Ալլոի ցեղին բոլորն եմ՝ երբ նա հիւանդ է, իր պաշտպանը՝ երբ նա վառնգի մէջ է, ... իր սուրը՝ երբ նա դէպ ի պատերազմ կը թուի»:

Առիւծները, ինչպէս նաև մարդկային քաջագործութեան ներկայացուցիչները իր սուրի սարսափին տակ կ'ապրին. Ալլայի Ամրու հայրը իրեն վերջապէս կը խոստանայ իր դուստրը՝ իրրև գին ուզելով բազմութիւն մ'ուղտերու, զորս Անդար կրնար բերել՝ միայն պարսիկ բանակին դէմ պատերազմելով. Անդար գերի կը բռնուի, բայց քաջութիւնը որ զինքը նախ մատնած էր, զինքը կը փրկէ. անով ծառայութիւններ կը մատուցանէ Շահին՝ կը ստանայ ուղտեր, Ալլան, և ազատութիւնը. Բայց իրմէն կուրացած Արար մը դարանէ մը զինք կը վիրաւորէ թունաւոր նետով. Ալլան՝ թշնամի ցեղերէ շրջապատուած՝ կ'ազատի իր ամուսնոյն սարսափ ազդող զրահներն հագուելով. Իսկ Անդար կը մեռնի իր նոյն զինք վրայ, նիգակը ձեռքին մէջ, լեռնանցքի մը բերանը՝ ուսկից անցնելէ վերջ ամէն վտանգէ ազատ պիտի ըլլայ Ալլան:

Անդարի վէպը աւելցուցած է Կեդարու նկարագրին վրայ՝ դիւցազնական տարրը, որ արդէն երկնքին մէջ կը սկսի. հրեշտակ Կեդարը կ'ազատէ Տայիտան մարդ-

կային որսորդներէ, արարացիէ մը սովորած է նա այս քաջութիւնը.

«Ալլոի ցեղի՝ բոլոր ուղիւսներու բացակայութեան ժամանակ՝ որ զնացած էին հեռաւոր արշաւանցի մը, կանայք, տղաքը, ծերերը, հօտերը՝ գանձերն և վրանն, որ յանձնեցին միայն Անդարի պահպանութեան: Բա՛ն ցեղի ուղիւսները օգտուեցան այս ստիճէն: Ալլոի վրաններուն վրայ յարձակելու համար: Անդար որ բա՛նակազմէն հնդի կը հսկէր բլրան մը զազաթին վրայ, կը տեսնէ հեծեալներու ամպակոյտ մը որ կը գահավիժի Ալլայի բնակարանին վրայ: ... Անդար կը թուի՝ աւելի երազ քան իւթանի նոյնքները, կը սպաննէ յափշտակողները մի առ մի և անոնց դիակներով կը ծածկէ գետիները»:

Տայիտայի ցեղը յաղթանակով կ'ընդունի Կեդարը. Անդար ալ

«Կը դառնայ յաղթական և վրէժն առած, Ալլան իր մօրը բերելով և վայելելով ամբողջ ցեղի ողորդն և օրհնութիւնները»:

Իր Դեպի արևելք ուղևորութեան մէջ նոյն ինքն Լամարթին նման դէպք մը կը պատմէ Անդարի վրայ.

«Անդար՝ ճամբուն վրայ իր քաջութեամբ հուպուած ուղիւսի մը հանդիպելով որ Ալլան գերած էր՝ սպաննէ գանձիւս և վերջինը ետ դարձուց: Իր ցեղի վրաններուն մօտեցաւ՝ մարդ զրկեց իմացնելու անոր ծոռ՝ զայն՝ որ զանիկա մեռած կը կործէին երկաթ ժամանակէ ի վեր. վերադարձի աւետիսը՝ զանեղ հրճուեցուց. մեկնեցան իրեն ընդառաջ ցեղի զիւրաւորներուն հետ»:

Կեդար՝ գերի և արհամարհուած է Տայիտայի ծնողներէն, նոյնպէս Անդար.

«Ալլայի հօրեղբայրները, մահացած և բարկացած որ անարգ գերի մը կը համարակի Ալլայի նայի հազար որդայիներ կը լարեն»:

Նոյն իսկ իր հայրը խոր արհամարհանք մ'ունի իր նկատմամբ:

«Անարգ՝ խորթ զաւակ, կ'ըսէ իրեն Շեղատ, կը հա՛մարձակի իմ միւս որդոց կարգը դասելու գրեթէ, դուն՝ գերի եմ զաւակ, դուն որ մօրթիգ վրայ կը կրես ծննդեան ամօթը»:

Անդար՝ Կեդարու պէս՝ հօտեր կը պահպանէ, կ'ապրի վիթերու և գառնիկներու միջև. Լամարթին հոս կը սովորի արարաքիէն արևելեան շնորհալի նկարներ գծելու արուեստը: Կեդար եթէ ոչ իր վիճակը գէթ տէրը կը փոխէ.

Ցաւով տեղից տալով զինքը արհամարհող Անդարի, Եւ իր գերտի օրիւր գէթ փրկելու համար. Հին ցեղականը, ի զուր քրտնի պատճառաւ արքայ-
[մեղով]

Կեդարը իբրև գերի յանձնած էր Ագորին:

1. Լամարթին Մեծ մարդկանց վայրը, էջ 59:
2. Մեծ մարդկանց վայրը, էջ 299:
3. Ուղեւորութեան Արեւելք էջ 2:

4. Անդ, էջ 296:
5. Հրեշտ, անկ. էջ 123:

Անդար ալ նոյնպիսի փոփոխութիւններ
կը կրէ:

«Շէգատ արժակն իր որդին, լացաւ ուրախութենէ և
կապարտութենէ լսելով իր քաջագործութիւնները, և զանի-
կա տարաւ Ջալէշէր թագաւորին՝ որ զինքը իր ուղ-
միկներու կարգն ընդունեցաւ. այն օրէն ի վեր Անդար
դադրեցաւ Շէգադի գերեզմանին ընկալէն»:

Ահաւասիկ գլխաւոր նմանութիւնները՝
Անդարի և Հրեշտակի մ'անկումին միջև,
կան ուրիշ դէպքեր վերջնոյս մէջ որ ա-
նուղղակի յառաջ կու գան Անդարէն. վա-
սընդի կեդար՝ միասնաբար դիւցազն դառնա-
լէ վերջ մամն տեղ առիթ պիտի գտնայ
իր քաջութիւնը հանդիսացնելու կեդարի
արկածներէն մի քանին հոռուոր նմանու-
թիւն մ'ունին Անդարի մէջ պատմուածնե-
րուն հետ և անկարելի չէ անոնց մէջ
յարաբերութիւն մը գտնելը: Այսպէս լաք-
միի ծպտեալ փախչիլը թեմատուրի քրոջ
դէպքը կը յիշեցնէ՝, թեմատուրի եղբարց
Ջոպէշիւրը կապելու նկարը՝ կը յիշեցնէ
աղմկաւոր տեսարանը՝ ուր Տայիտայի ցեղը
կեդարու բաղդը կ'որոշէ:

Անդարի վէպին մէջ արարական կեն-
ցալը պարզ և հովանական է. պարսիկ
արքունիքինը՝ շոպլ ու նրբացած. ուստի
Մեծ մարդկանց վարքիւն մէջ՝ ուր Լամար-
թին Անդարի վրայ խօսած է, առիթ կը
գտնէ արձակով բացատրելու. այն կար-
ծիքները՝ զորս Հրեշտակի մ'անկումին մէջ
արտայայտած էր մարդկանց բնական վի-
ճակին և յառաջդիմութեան մասին:

Եթէ կեդարու գերութիւնը Լամարթինի
երեւակայութիւնը փոխադրած է Լիբանա-
նէն դէպ ի Ալքարիոյ անապատը՝ Բաալ-
բէքի հսկանները Շահնամէն կը յիշեցնեն
իրեն:

*

Այս դիւցազններգութիւնը՝ Պարսից պատ-
մութիւնը կը բովանդակէ՝ անոր դիւ-
ցազնը ազգ մըն է, և հեղինակը Ճիր-
տուսի, Պարսից մեծագոյն բանաստեղծը՝
ժողկաքաղի ձեռով ներկայացուած է Տի-
կին Լամարթինէն՝ Մեծ մարդկանց վարքին
մէջ:

Տիկին Լամարթին Պերսեպոլսի վրայ
խօսելով՝ կ'ըսէ՝, թէ Բաալբէքի հնակիշ-
ները անոր շինութիւնը կ'ընծային

«Մարդու և Աստուծոյ միջև զոնուղ ցեղերու, Ռ՛վ
գիտէ թէ այս կարծիքը հսկաներու գոյութեան մասին՝
որ տարածուած էր երկրիս ամէն կողմէ՝ այնքան առաս-
պելական է՝ որքան կ'երեւ այժմ»:

Այս առթիւ Տիկին Լամարթին կը յիշէ
Աստուածաշունչի վկայութիւնը՝ հսկանե-
րու մասին:

Լամարթին պիտի ըսէ օր մը՝ Հրեշտակի
մ'անկումին մէջ:

«Կը ծնալէին տաօրեմակ բնութիւններ.
Մարդիկ՝ մարդիկնէն աւելի մեծ և Աստուծոյն աւելի
[փոքր]»:

Արծի մը կեդարու որդիքը՝ Աղոնայիսի
քարայրին մէջ կը տանի. նայուածքով ի-
րեն հեռեկանով է որ կեդար զանոնք կը
գտնայ. Շահնամէի մէջ ալ Ձալգէր

«Հրաշքով ազատեցաւ արծիւ մը որ զինք սնոյց իր
բոյնին մէջ... Աստուած, փորձանք բուական համա-
բեւով, կը համարէ արծուին իշխաւ իր բոյնէն՝ Ջալ-
գէր իր թևերուն վրայ առած: Նա զայն կը զետեղէ իր
հօր սոցին ըսի: Ձալգէր կը մերժէ հեծեմանց իր զա-
յեակ արծիւը թողուլը»:

Կեդար սպաննեց Արաֆիէլը, հսկանե-
րու յետին թագաւորը: Շահնամէ մեզ
կ'իմացնէ թէ

«Մագնատարանը կը գտնուէր հսկաներու երկրին կե-
դրունը. իրենց զխաւորը, ճերմակ զև կտուած, լեռներու
մէջ կը բնակէր... Ռիւստէմ կը յաղթանակէ. նա կը
սպաննէ Մագնատարանի թագաւորը»:

Շահնամէի մէջ հսկանները նոյնքան գի-
տուն են՝ որքան Հրեշտակի մ'անկումին
մէջ:

«Քուշ թագաւոր... սկսաւ փառաւոր շինութիւններ
ընել Եւլպալով լիւսն վրայ. նուաճուած հսկաններ աշ-
խատանքի բռնադատել և Քասեղու միջոցներ իւրել ձեռ-
քիւնէն, իրենց դիտութիւնն ալ օգտակար ընելու հա-
մար. վասնզի կը համարուէր թէ անոնք աշխարհիս բո-
լոր դիտութիւններն ունէին»:

Շահնամէի մէջ Մեհեթե, Աֆրասիապ
թագաւորին դուստրը Պիժէնի կը յարի-
րայց Տայիտայի նման Պիժէն ալ

«Նետուեցաւ ժայռի մէջ փորուած ջրհորի մը մէջ.
ամենամանր ըսր մ'առնոր զուր գոցեց... Մեհեթէ, մեռ-
բացկանի գգեստով, պէտք էր երթալ՝ իր և իր ամուս-
նոյն կերակուրը մուրալը»:

1. Վարք մեծ մարդկանց, էջ 302. — 2. էջ 291.
— 3. էջ 438. — 4. էջ 24. — 5. էջ 367. — 6.
էջ 389. — 7. էջ 399. — 8. էջ 401. — 9. էջ 481.

Անօթութեան Աշտարակը չէ՝ այս փոստով, Ֆիրտուսի հերոսը, գերիները պիտի ազատէ՝, ինչպէս Լամարթինի քով կեղտար իր կիներն և որդիները, Լաքմիի և կեղարու տեսակցութիւնը կը համապատասխանէ Սուգապէի և Շուվուգէի տեսակցութեան՝:

Ռոստոմ, Շուքրատէն մատնուած և խաբուած, որ իբր փախստական իր բարեկամութեան ապաւինած էր՝ իրեն մահ նիւթերով, կը նմանի կեղարու առաջնորդին, թէպէտ և անոր վախճանը տարբեր է կեղարու մահէն:

Պիտի չշարունակենք Շահնամիի և Հրեշտակի մ'անկումի բաղդատութիւնը. աւելի յարաբերութեանց գոյութեանց վրայ ուզեցինք խօսիլ՝ քան ինքնին յարաբերութեանց վրայ:

Չարմանալի է սակայն որ ֆրանսացի քերթողը ընդարձակ յօդուածներ նուիրած ըլլայ Անդարու և Ռոստոմի իր ուրիշ գրութեանց մէջ, իսկ Ենովքայ ոչինչ: Պատճառն այն է որ Ենովքայ գիրքը ճոխ է բանաստեղծական յղացումներով, բայց աղքատ անձնաւորութիւններով և դիպուածներով՝ արբար և պարսիկ քերթուածներուն հակառակ. Ենովք մեծ ծրագիրներ կը ներշնչէր, միւսները՝ դրուագներ: Լամարթին որ Հրեշտակի մ'անկումին մէջ արդէն զրած է Ենովքայ գրքին բովանդակութիւնը, հոն շատ քիչ քան կը պարտի Անդարի կամ Ֆիրտուսի. ասոնք կը պարունակեն անթիւ արկածներ որ պիտի կարենային փայլուն էջեր կազմել Լամարթինի մեծ դիւցազնագութեան մէջ. Լամարթին իրագործած չըլլալով զայս, հրատարակած է իր նախապատրաստական աշխատութիւնները. ո՛չ մէկ հարկ կար նոյնը ընելու Ենովքայ գրքին նկատմամբ, որ նոյն իսկ այն պարագային՝ յորում բովանդակութիւնը սպառած չըլլար, չափազանց փոքր է Անդարի կամ Ֆիրտուսի

նման մեծ քերթուածներու աշխատութիւնները պահանջելու համար:

Լամարթին Ենովքայ գրքին վրայ խօսած է միայն ոտանաւորով:

*

Եթէ Ենովքայ գիրքը հայթհայթած է Լամարթինի իր շէնքին ատաղձները, եթէ Անդար և Ֆիրտուսի իրեն սովորեցուցած են արարական և պարսիկ զարդախաղերով պննել զայն, հարկ էր իրեն հող մը՝ զանոնք զետեղելու համար:

Արեւելքն ինքնին է որ զայս իրեն կ'ընծայէ: Այդ աշխարհին հեղինակները տուած էին ֆրանսացի հեղինակին զրուցախառն պատմութիւնը, իսկ ինքը՝ աշխարհագրութիւնը պիտի ուսուցանէ. իր բանաստեղծները դէպքեր տուած էին, Արեւելքն ալ մնացածը պիտի ընէ, բնանկարներ ներկայացնելով: Ամէն տեղ առուակ մը, ուռնիներէ հովանաւորեալ, ծովածոց մը որ շրջաններ կ'ընէ և իր կապոյտը կը տանի լեռան մը գիրկը, ամենուրեք հովտի մը ճոխութիւնն և անդորրութիւնը բանաստեղծական հոգին կը գինովցնեն, բայց երբ այս գեղեցկութիւններ կը գտնուին երկրի մը մէջ որ այնքան ցեղերու և փառքերու անցքը տեսած է, զանոնք կը զգայ մարդ բոլոր սահած սերունդներու զարմացումով: Ուստի Լամարթին դիւթուած է արդէն՝ երբ իր նաւուն վրայէն՝ Լիբանանու կառարը կը նշմարէ: Երկայն ժամանակէ ի վեր իր դիւցազնագութեամբը մտազբաղ՝ կ'երթայ իր դիւցազին հայրենիքը տեսնելու. ուխտագնացութիւն մը կ'ընէ. ամէն արահետի մէջ Տայիտայի հետքերը կը գտնէ, ամէն գեփիւտի մէջ կեղարու հառաչանք մ'է որ իրեն կը հասնի: Իր Արեւելքի ձառնորդութեան մէջ Լամարթին իր տպաւորութիւնները պատմած է. անոնք շատ անկատար են. ամենեւին չեն տարբերիլ ուրիշ ո՛ր և է ուղևորի զգացածներէն. իր ճշմարիտ Ուղևորութիւնը յԱրեւելք է այն՝ զոր տաղաչափութեամբ գրած է, Հրեշտակի անկումն է, իբրև դիւցազնագետ քերթող, Լիբանանու

1. էջ 433.

2. էջ 422.

վրայ ունեցած է բուրբուխի եղական, բուրբուխի անձնական տպաւորութիւններ զոր կարծիքի չէ ամբողջապէս գուշակել: Հնախօսի մը նման, տեղը կը փնտոէ կեղարու այն արկածներուն՝ որ իր տեղին մէջ տեղի կ'ունենան: Այս պատճառաւ իր մտածութիւնները բաղկացած են կէս մը յիշողութենէ, կէս մը երևակայութենէ: Իրականութենէն հիմեր կը խնդրէ նա իր երգանքներուն: Երբ հովտին մէջ դրուզ հովիւներու հօտերն և վրանները կը տեսնէ, կը կարծէ կայէնի ցեղին հանդիպած ըլլալու բաղդն տեսնալ: Կը տեսնէ՝ նա արար հովուուհի մը քնացած, արևու մեղկութենէն յոգնած, խոտի դէզի մը վրայ, աղբիւրի մը մօտ: — Իր բանաստեղծութեան ԱՅերողէ էջը արդէն գրուած է: Սողոմոնի մայրիներու շուքին ներքե ու իբրեւ աստուած պաշտուած են և կամ տաճարի մը շինութեան ծառայած, կ'ունկընդրէ նա գիշերային այն նուագին՝ որ կեղարու այնքան հակընդդէմ մտածումներ կը թելադրէր: Արծիւներու սաւառնիլը կը տեսնէ Լիբանանու վրայ: անտարակոյս անոնց նախնիներէն մին է որ կեղարու որդիները յափշտակեց: մարտնիթ ծերունի մը կ'երևնայ ժայռին ծայրը: «Աղոնհոփ՝ իրեն կ'ըսէ» «Աստուած է որ զքեզ հոս կը բերէ հոգիդ լուսաւորելու... դուն շատ հեռուէն եկած ես՝ միայնակեաց մը տեսնելու... գիտութիւն մը կայ՝ որ կորսուած է հիմա Եւրոպայի մէջ» և բանաստեղծը կը խօսատովանի իրեն՝ իր քրիստոնէական բանապաշտութիւնը: Մարգարէի մը խօսքերը կը կարծէ լսել: Լեռներու վրայ կը տեսնէ ճգնաբաններ՝ «անմատչելի թուող անդունդներու վրայ կախուած... ոմանք ուրիշ բան չեն՝ բայց եթէ քարայրներ»¹: Աղոնայիսի բնակարանն ևս գտնուած է:

Ամէն ինչ որ նոր կ'երևի իր աչքերուն՝ և կրնայ իր պատկերներուն թար-

մութիւն տալ, իր համակրանքը կը գրաւէ: մայրին, արմաւենին, վեթը, սիրամարգը, ուղտը, նահապետական ընտանիքներ՝ այնքան գոռոզ իրենց արեան ազնուականութեամբ և իրենց ոչխարներուն թիւով, ընտանիքներ՝ որ թաղուններու նման կը զաղթեն իրենց տուններուն՝ վրաններու հետ: նախնական մարդկութիւն՝ ուր հովիւն իր սիրտը ընծայելու համար կ'ընտրէ ուղտի ձագեր, աղաւնիներ, հակիթներ, կամ իր հետքը կը դրոյմէ բարեկամ սեմին վրայ:

Այս հովուական բնկերութեան շատ բաներ կը պակսին, բայց կայ կարևորագոյնը: Երջանկութիւնը: Վասնզի, ինչպէս հանճարը յաճախ պարզ մտածում մըն է, երջանկութիւնն ալ պարզ կեանքն է:

Չայն մօտէն ուսումնասիրելով է որ Լամարթին կրցած է այդ կեանքի անմեղութիւնը և բնութեան ամօթխած շնորհքը նկարագրել:

Սակայն արեւելեան բնակարաններու ամենէն մեծ հրապոյրը՝ աւերակներն են՝ գետի մը կամ ծովու մ'ափին վրայ: միշին դարու զդեակներ չեն ատոնք: աշխարհիս հնագոյն քաղաքակրթութեանց մնացորդներն են: յաճախ միայն աշտաբակ մը ցոյց կու տայ Բաբելոնի կամ Նինուէի տեղը: մեծ անտառի մը միակ ծառն է ան: ժամանակը գործածած է յաճախ անգթութիւնը այն ռազմիկներուն՝ որ ամբողջ բանակը կը ջարդէին միակ փախըստականի մը խնայելով որ պարտութեան լուրը տանի: Կը տեսնուին վսեմ սիւներ ուր դրուագուած տերէներու մէջ հօգույ մը, դարու մը մտածութիւնը կը ծաղկի: այգախիսի աւերակներով է միայն որ երևակայութիւնը կրնայ վերականգնել այնքան հսկայական շէնքեր՝ ինչպիսին է Բաալբէքը Լամարթինի քով:

Բայց ինչ որ ամենէն աւելի իր ուշադրութիւնը գրաւած է ո'չ մարդիկն են և ո'չ իրենց գործերը: անապատն է ան: նա պատմած է տարօրինակ զգացումը երբ իր հոգին կ'ընդլայնէր անկից անցած ժամանակ: ո'չ ոք կայ իր շուրջ: Զախշա-

1. Էջ 175 Ուր. յԱր.
2. Ուր. յԱր. Էջ 118:

խուած չէ իր նմաններու թիւէն: Անոր համար կը սիրէ իր դիւցազներն անցնել այս դատարկ հորիզոններու մէջէն որոնց մէջ միակ հոգիները պիտի ըլլան:

Ենովքայ գիրքը, Անդաթ, Ֆիրդուսի, Արեւելքը. — ահաւասիկ Լամարթինի աւելցեալն աղբիւրները. եթէ բոլոր անոնց թելադրութիւնները միացուին, շատ քիչ բան կը մնայ իրեն. բայց միջադէպերը մարմինն են. աւելի աննշան ալ են. ըզգեստն են անոնք. Լամարթին է որ տուած է անոնց հոգին, և ամենէն ազնուակամն ենքէն մին. — իրենը:

Բայց ի այս զգայնութենէն որով քերթուածը տոգորուած է, նա գործն է մտքի մը՝ որ դրութիւն մը ստեղծել կ'ուզէ. Նախնական ցրքի դրուագը կ'ապացուցանէ զայդ ըստ բաւականի. Լամարթին՝ Մուրէն և Պայրընէն աւելի բարոյականի մը մտահոգութիւնն ունի. կը ձգտի նաև բանի մը՝ որ կը պակսի անոնց քով. — իմաստասիրութեան: Կեդարու արկածները աւելի խոր իմաստ մ'ունին՝ քան անմեղութեան եղծումը միայն. իր դրութեան բանաստեղծական արտայայտութիւնն է ան. Լամարթին իր դարու կուսակցութեանց հաշտութիւնը կ'ուզէր, հաւատքի միացումը բանաստեղծութեան հետ. — ոչինչ աւելի լաւ կրնար պատկերել այդ տենչը՝ ինչպէս հրեշտակ մը որ կ'իջնար երկրի վրայ ապրելու:

Հ. Կ. Տ. ՍԱԼԱԿԵԱՆ

Ֆիրդուսի 1908

ՎԵՐՁ

Ե Ղ Բ Օ Ր Տ Ե Ղ

(Ե. ՊՕԼԻՏԻԿՈՎՍԿԱՅԱ — ՄԻԽԱՅԼՈՎԱՅԻ)

Դ.

Կարելի է երևակայել, թէ ինչպիսի՞ զգացումով վերադարձաւ Մարիան իրենց գիւղը: Փողը, թէև ձեռք բերած ծանրատար և միանգամայն դառն աշխատութիւնով, չունէր արժէք... սակայն անպատուած սիրոյ զգացումն, առաջի և մաքուր սիրոյ, խիստ խաբած լինելը... Այդ չէր կարողանում նէ ներել Ալէքսէյին:

Համագիւղացիների հետ յարաբերութիւն չ'անելու համար, որոնք հետաքրքրւում էին պատած գէպքով և հարցեր տնդում ներա պիւին, Մարիան սկսեց փակւած կեանք վարել: Ինքը ոչ մի տեղ չէր գնում և խրճիթի մօտ ոչ ոքի չէր թողնում: Եկաւ իւանը դաշտային աշխատանքը վերջացնելուց յետոյ. փող, ի հարկէ, չ'բերեց, բայց Մարիան ոչինչ չ'առեց նրան, որ, կ'ստես դա իրեն չէր վերաբերում:

Ոտամաններ կարկատելը նրան հնարաւորութիւն էր տալիս իր ժամանակը անցկացնելու գինեւուններում ու ճաշարաններում, իսկ երբ որ փող չէր ունենում, նա խմում էր ուրիշի հաշիւին « ապագայում աշխատելու » խոստումով: Պատահում էր, որ երկու, երեք օրով կորչում էր, վերադառնում էր առանց զգեստների, քնում էր ամբողջ տիւ և զիշեր և նորից գնում: Առաջ այդ տեսակ կենցաղավարութիւնը յանդիմանութիւն ու կշտամբանք էր յարուցանում Մարիայի կողմից, իսկ այժմ նէ այդ բոլորին նայում էր սառնասրտութեամբ, անտարբերութեամբ. և միայնակ անցկացրեց աշնանային տխուր երեկոյնները:

Ծննդեան տօներին երկու շաբաթ առաջ լուր տարածեց, որ Ալէքսէյը կնոջ հետ գալու է. իր քրոջ մօտ հիւր. մարա Մարիայի սիրտը, կ'ստես թէ դատարկութիւն կարգին ներան:

Որովհետև Ծննդեան տօնը զուգահիւսում

ՀՈՎԻԻ Ազգային Հասարակական

Գրական Շաբաթաբերդ: — Դ տարի 1909.

— Բաժանորդագրութիւնը՝ Ռուսաստանի համար տարին 4 ռ. Արտասահման 12 ֆր. Հասցէն՝ Rédaction de la Revue arménienne « Hovive »

(Russie Caucase) TIFLIS